Cristinel MUNTEANU

„Absența normei este barbarie”. Dinspre Coșeriu către Ortega y Gasset

Cr.M. – conf. univ. doctor în filologie și în filosofie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și ale comunicării. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007); *Lingvistica integrală coșeriană* (2012); *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (2008); B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013); E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. Este meritul profesorului Stelian Dumistrăcel de a fi atras atenția și de a fi insistat – ori de câte ori a avut ocazia – asupra importanței unui enunț atribuit de lingvistul Eugeniu Coșeriu (1921-2002) filosofului spaniol José Ortega y Gasset (1883-1955), un enunț reprodus de Coșeriu într-un context privitor la „liberalismul lingvistic excesiv” (vezi, de pildă, Dumistrăcel 2006: 12; Dumistrăcel 2007: 122 ș.a.[1]): *„Lo peor no son las normas rigidas, lo peor es la ausencia de normas, que es barbarie*” (‘Răul cel mai mare nu-l constituie normele rigide, răul cel mai mare este absența normelor, care este [o] barbarie’). În cele ce urmează, îmi propun să identific locul (opera) din care a fost extrasă respectiva frază aparținându-i lui Ortega, încercând, totodată, să evidențiez și să lămuresc (prin secvențe relevante) concepția celor doi gânditori în raport cu problematica vizată.

Citatul la care ne referim se găsește într-una dintre prelegerile ținute de Coșeriu în Iași la începutul anilor ’90; mai exact, apare în *Deontologia și etica limbajului*, din care îmi permit să redau aici *in extenso* un fragment consistent: „De aceea, liberalismul lingvistic excesiv nu este în realitate liberalism, ci este

BDD-A30706 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

mai curând libertinaj, fiindcă nu recunoaște existența acestor norme care interesează pe toți vorbitorii. Acest liberalism nu promovează, în realitate, libertatea limbajului, care este întotdeauna o libertate motivată, ci, dimpotrivă; arbitrariul nu e în realitate o atitudine progresistă, tolerantă și democratică, ci, dimpotrivă, e o atitudine reacționară și antidemocratică, fiindcă spunând: «Fiecare poate vorbi cum crede și cum i se pare», înseamnă a lăsa pe fiecare vorbitor în sfera lui și la nivelul lui de cultură și a nega posibilitatea și aspirația sa de a colabora la cultura majoră a comunității. Atunci când se spune: «Foarte bine, dacă vorbește și cu greșeli, e bine că se înțelege, asta n-are nicio importanță», este nepotrivit. Are importanță socială, culturală și politică foarte mare, și a spune că nu are nicio importanță este arbitrariu și libertinaj, nu liberalism. Putem termina cu o frază a filosofului spaniol Ortega y Gasset, care se aplică și normelor lingvistice, cum se aplică altor norme culturale și sociale; zice Ortega: «*Lo peor no son las normas rigidas, lo peor es la ausencia de normas, que es barbarie*»." (Coșeriu 1994: 171; *subl. mea, Cr.M.*).

2. Pentru a înțelege mai bine punctul de vedere coșerian cu privire la relația dintre *cultură* și *libertate*, este util să consultăm un alt text din același volum de prelegeri și conferințe ieșene, și anume *Deontologia culturii*. Combinând perspectiva lui Hegel cu cea a lui Aristotel, Coșeriu ajunge să considere că activitatea culturală este, în esență, *enérgeia* ('activitate pură', în terminologia aristotelică), pe care o echivalează întrucâtva cu *spiritul* (așa cum apare acesta teoretizat de Hegel). În consecință, cultura este definită de către Coșeriu astfel: „Cultura este obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează, în forme care devin tradiții, devin forme istorice care descriu lumea proprie a omului, universul propriu al omului. Și ce numim *spirit*, adică ceea ce se obiectivează în istorie sub formă de cultură? Este activitatea creatoare, este creativitatea însăși, nu ceva care creează, ci activitatea creatoare ca atare, *enérgeia*, acea activitate care este anterioară conceptual oricărei tehnici învățate sau experimentate. […] Activitatea creatoare ea însăși este o activitate liberă, în sensul tot filosofic al cuvântului *liber*, adică o activitate al cărei obiect este infinit" (*ibid.*: 173).

Dar înțelegând *cultura* (în sens filosofic) ca activitate *liber*ă (care nu se încheie niciodată), Coșeriu are grijă să facă – în același timp – mai mul-

BDD-A30706 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

te precizări legate de normele sau regulile pe care le implică în mod necesar o atare libertate, apelând (și de această dată) la ideile lui Ortega y Gasset despre barbaria culturală: „Însă – spunem – cum trebuie să fie atunci cultura? Fiecare activitate, orice activitate umană își are norma ei internă, normă care implică o anumită morală, o anumită etică a acestei activități. Activitate liberă nu înseamnă activitate fără normă, și, cum spunea Ortega, tocmai vorbind despre activitățile libere, nu este norma cea care mărginește libertatea, ci, dimpotrivă, norma e acceptată tocmai de libertate, de o anumită organizare a libertății: «*Absența normei este barbarie*», spunea Ortega. Deci, dacă vrem să fim civilizați și culți, trebuie să înțelegem că fiecare activitate, tot ceea ce facem își are o normă internă, pe care trebuie s-o respectăm. Această normă internă este o normă nu impusă, ci este o obligație în sensul vechi latinesc al cuvântului *obligatio*, care înseamnă 'o normă acceptată în mod liber', ceea ce în limba română s-ar putea spune: *e un legământ*. Tot ceea ce facem în cultură și în orice altă formă de activitate conține, implică un legământ; în cazul culturii, de fiecare dată, legământul corespunde esenței acestei forme de cultură" (*ibid*.: 174).

Afirmațiile lui Coșeriu sunt, prin ele însele, suficient de clare, neavând nevoie de explicații suplimentare. Îmi rămâne doar să adaug o altă informație: într-o conferință rostită (câțiva ani mai târziu) în limba spaniolă, *Texto, valores, enseñanza*, Coșeriu recurge din nou la cuvintele puse pe seama lui Ortega. Astfel, susținând că elevii trebuie să devină conștienți de normele intrinseci ale limbajului (la fiecare dintre nivelurile acestuia: universal, istoric și individual), pentru a le respecta în cadrul amintitei libertăți, lingvistul român își încheia discursul cu o frază similară celei de la Iași: „Hay que hacer entender, en definitiva, parafraseando a José Ortega y Gasset, que *lo malo no son las normas rigurosas: lo malo es la ausencia de normas, que es barbarie*." ('În definitiv, trebuie să se înțeleagă, parafrazându-l pe José Ortega y Gasset, că *răul nu constă în normele riguroase: răul este absența normelor, care este* [*o*] *barbarie*.') (Coseriu 1998: 77-78; *trad. [și subl.] mea, Cr.M.*)[2].

După cum se observă, editorul spaniol a ales să nu utilizeze ghilimelele în cazul cuvintelor atribuite, prin parafrazare, lui Ortega y Gasset. În schimb, cei care au îngrijit prelegerile de la Iași au întrebuințat ghilimelele ținând seama, pesemne, de faptul că Eugeniu Coșeriu a rostit di-

BDD-A30706 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

rect în spaniolă fraza aparținându-i lui Ortega, ceea ce va fi dat impresia unei mai mari autenticități[3]. Voi încerca să dovedesc în continuare că avem de-a face – în prelegerea ieșeană – cu o citare aproximativă din opera filosofului iberic. Dar care va fi fost contextul originar?

3. Deși Ortega y Gasset a vorbit în mai multe locuri despre barbarie, ceea ce ne interesează se găsește în cartea *Revolta maselor* (*La rebelión de las masas*, 1930), care dezvoltă, de fapt, unele idei dintr-o carte cu un pronunțat profil istoric, de un interes oarecum particular, *Spania nevertebrată* (*España invertebrada*, 1921; vezi Ortega y Gasset 1997).

În capitolul al VII-lea din *Revolta maselor*, Ortega apreciază că, spre deosebire de omul-masă, „omul superior sau omul de elită se caracterizează printr-o necesitate interioară de a recurge la o regulă care îi este exterioară, care îi este superioară lui și în slujba căreia se pune de bunăvoie" (Ortega y Gasset 2007: 98). În privința omului-masă (ce constituie obiectul cărții respective), gânditorul spaniol face această caracterizare: „Omul-masă n-ar fi recurs niciodată la ceva din afara lui, dacă *circumstanța* nu l-ar fi silit cu brutalitate. Cum circumstanța nu-l mai obligă acum, eternul om-masă, consecvent cu sine însuși, încetează să mai apeleze la alții și devine singurul stăpân al vieții sale" (*ibid.*: 97-98).

Luând *cultura* în sens larg, Ortega subliniază necesitatea ca toate activitățile incluse în sfera culturii (și a civilizației) să respecte anumite principii sau norme, altminteri nu vom avea de-a face cu o cultură autentică: „Cine vrea să aibă idei trebuie mai întâi să fie dispus să vrea adevărul și să accepte regulile jocului impuse de acesta. Nu se poate vorbi despre idei sau despre opinii dacă nu se admite o instanță care să le regleze, o serie de norme la care să putem apela într-o dispută. Aceste norme sunt principiile culturii. Nu contează care anume. Ceea ce vreau să spun este că nu există cultură acolo unde nu există norme la care aproapele nostru să poată recurge. Nu există cultură acolo unde nu există principii de legalitate civilă la care să putem apela. Nu există cultură acolo unde nu există respect pentru anumite baze intelectuale la care să ne referim într-o dispută. Nu există cultură acolo unde relațiile economice nu sunt prezidate de un regim de trafic care să ne poată ocroti. Nu există cultură acolo unde polemicile estetice nu recunosc necesitatea de a justifica opera de artă" (*ibid.*: 106-107)[4].

BDD-A30706 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

Ajungem, în fine, și la acel loc din opera lui Ortega la care obișnuia să se refere Coșeriu, un fragment în care filosoful spaniol, definind barbaria, avea în vedere și situația îngrijorătoare din Europa acelor ani: „Când toate aceste condiții nu sunt îndeplinite, nu există cultură; există însă, în sensul cel mai strict al cuvântului, barbarie. Iar acest lucru — să nu ne facem iluzii — este ceea ce începe să se întâmple în Europa, sub revolta progresivă a maselor. Călătorul care sosește într-o țară barbară știe că în acel teritoriu nu acționează principii la care să poată recurge. La drept vorbind, barbarii nu au norme. *Barbarie înseamnă absența normelor și imposibilitatea oricărui apel <la norme>*" (*ibid.*: 107; *subl. mea, Cr.M.*).

Fiindcă Eugeniu Coșeriu a reprodus (fie și aproximativ) ori a parafrazat cuvintele lui Ortega y Gasset în spaniolă, mi se pare firesc să reproduc aici, în original, respectivul context: „Cuando faltan todas esas cosas, no hay cultura; hay, en el sentido más estricto de la palabra, barbarie. Y esto es, no nos hagamos ilusiones, lo que empieza a haber en Europa bajo la progresiva rebelión de las masas. El viajero que llega a un país bárbaro sabe que en aquel territorio no rigen principios a que quepa recurrir. No hay normas bárbaras propiamente. *La barbarie es ausencia de normas y de posible apelación*" (Ortega y Gasset 1966: 189).

4. În încheiere, se cuvine să precizez că savantul român a descoperit scrierile lui Ortega y Gasset destul de târziu (imediat după moartea acestuia, se pare), când profesa în Uruguay, adică după ce își formase propria concepție despre un atare subiect. Prin urmare, influența lui Ortega asupra lui Coșeriu (acolo unde există) este o influență *confirmatoare*, și nu *formatoare*. Însă despre locurile în care Coșeriu apelează la ideile lui Ortega voi vorbi într-o altă lucrare dedicată special unei asemenea teme (*cf.* și Munteanu 2019: 421).

Note

[1] Mai consemnez aici câteva lucrări/articole în care lingvistul ieșean recurge la formula lui José Ortega y Gasset prin intermediul lui Eugeniu Coșeriu – Dumistrăcel 2014: 13; Dumistrăcel 2017a: 10; Dumistrăcel 2017b: 12; *cf.* și Dumistrăcel & Munteanu 2008: 124.

[2] În original (*in extenso*): „Entonces hay que procurar que los alumnos asuman que todos ellos poseen esta dignidad simplemente por ser hombres y tener el lenguaje. Hay que intentar que respeten el lenguaje en todas sus

BDD-A30706 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

formas y que vean los deberes intrínsecos que tienen respecto del lenguaje: hay que seguir unas normas que no son impuestas sino un compromiso, pues aceptamos ser libres y actuar libremente. Hay que hacer entender, en definitiva, parafraseando a José Ortega y Gasset, que *lo malo no son las normas rigurosas: lo malo es la ausencia de normas, que es barbarie*" (Coseriu 1998: 77-78).

[3] Între citatul din prelegerea românească și citatul din prelegerea spaniolă, constatăm doar o diferență de… gradație în estimarea răului: *lo peor* vs. *lo malo*.

[4] În original: „Quien quiera tener ideas necesita antes disponerse a querer la verdad y aceptar las reglas de juego que ella imponga. No vale hablar de ideas u opiniones donde no se admite una instancia que las regula, una serie de normas a que en la discusión cabe apelar. Estas normas son los principios de la cultura. No me importa cuáles. Lo que digo es que no hay cultura donde no hay normas a que nuestros prójimos puedan recurrir. No hay cultura donde no hay principios de legalidad civil a que apelar. No hay cultura donde no hay acatamiento de ciertas últimas posiciones intelectuales a que referirse en la disputa. No hay cultura cuando no preside a las relaciones económicas un régimen de tráfico bajo el cual ampararse. No hay cultura donde las polémicas estéticas no reconocen la necesidad de justificar la obra de arte" (Ortega y Gasset 1966: 188-189).

Bibliografie

Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară", T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.

Coseriu 1998 = Eugenio Coseriu, *Textos, valores, enseñanza*, în Manuel Casado Velarde (editor), *Lengua, literatura y valores*, Newbook Ediciones, Pamplona, 1998, p. 61-78.

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Institutul European, Iași, 2006.

Dumistrăcel 2007 = Stelian Dumistrăcel, *Însemnări din perspectiva deontică a limbajului: aplicații pe discursul public*, în „Limba Română", anul XVII, nr. 7-9, 2007, p. 113-123.

Dumistrăcel 2014 = Stelian Dumistrăcel, *Prefață: Dacă ne-am teme de experiența* ***Appendix Probi***, în Ioan Dănilă, *Româna corectă, prin întrebări, răspunsuri și comentarii*, Editura „Egal", Bacău, 2014, p. 3-13.

Dumistrăcel 2017a = Stelian Dumistrăcel, *Cuvintele încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile*, Polirom, Iași, 2017.

Dumistrăcel 2017b = Stelian Dumistrăcel, *Rozele de august...*, în „Cronica veche", anul VII, nr. 9, 2017, p. 12.

Dumistrăcel & Munteanu 2008 = Stelian Dumistrăcel, Cristinel Munteanu, *Limba română: între așteptări și rezultate*, în *Prelegeri academice* [Academia Română – Filiala Iași, vol. VI, 2007], Editura Academiei Române, București, 2008, p. 97-126.

Munteanu 2019 = Cristinel Munteanu, *Freedom and Libertinism in Culture. From José Ortega y Gasset to Eugenio Coseriu*, în *EIRP Proceedings*, Vol. 14 (2019), Danubius University Press, Galați, 2019, p. 421-424.

BDD-A30706 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

Ortega y Gasset 1966 = José Ortega y Gasset, *Obras Completas*, Tomo IV (*1929-1933*), Sexta Edición, Revista de Occidente, Madrid, 1966.

Ortega y Gasset 1997 = José Ortega y Gasset, *Spania nevertebrată. Schiță de reflecții istorice*, Traducere din spaniolă, note și cuvânt-înainte de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 1997.

Ortega y Gasset 2007 = José Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, Traducere din spaniolă de Coman Lupu, Ediția a III-a, Humanitas, București, 2007.

BDD-A30706 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)